

پیشوایان بزرگ فقه در اسلام

مهمترین مراجع فقهی و مذهبی اهل سنت را چهار شخصیت ممتاز اسلامی تشکیل میدهند . اول ابوحنیفه است که رئیس مذهب حنفی است . دوم مالک بن انس که پیشوایی مالکی را بعهدہ دارد . سوم محمد بن ادریس است که بر مذهب شافعی ریاست دارد . چهارم احمد بن حنبل است که رهبر مذهب حنبلی بشمار میرود .

مذاهب عمده اهل سنت معمولاً از این چهار مرجع بیرون نیست . جز مذهب حنبلی پیروان سه گروه دیگر در ایران بسیارند . طرفداران مذهب ابوحنیفه در شرق ایران و سیستان و بلوچستان اقامت دارند . پیروان مالک بن انس بیشتر در جنوب ایران در بنادر خلیج فارس ساکن میباشند . مردم کردستان و لرستان و بخشی از آذربایجان غربی را پیروان مذهب شافعی تشکیل میدهند بنابراین شناخت مذهب مذکور از نظر دینی و اجتماعی بینهایت ضرورت دارد و در نزدیک ساختن فرق مهم اسلام در آشنائی با یکدیگر امر مهم اجتماعی را برقرار میسازد .

نعمان بن ثابت ابوحنیفه مؤسس مذهب حنفی در سال هشتاد هجری در زمان خلافت ولید بن عبدالملک تولد یافت و مدت هجده سال در دوران بنی امیه زندگانی کرد . ابوحنیفه پارسی نژاد و ایرانی بود . تحصیلات ابتدائی او در علم کلام بود پس از آن علم فقه را در محضر فقهای زمان از جمله امام جعفر صادق علیه السلام آموخت . از طریق قیاس و امتحان قدرت و وسعی در انطباق قضایای عملیه و حوادث واقعه با قواعد فقه اسلامی داشت . باین جهت مذهب ابوحنیفه در فقه روش رأی و قیاس نامیده شده بواسطه تبعیری که در فقه داشت با لقب امام اعظم داده شد . ابن هیره والی بغداد در

اواخر خلافت اموی اورا بشغل قضاوت دعوت کرد لکن او قبول نکرد . در زمان منصور دوانیقی خلیفه عباسی به بغداد احضار شد و شغل قضاوت بوی محول گردید چون از قبول آن امتناع کرد بامر منصور زندانی شد تا سال یکصد و پنجاه هجری وفات یافت . مهمترین اثر امام اعظم «فقه الاکبر» است که مرجع فرقه حنفی بشمار میرود .

ابوحنیفه باحادیث وارده کمتر اعتماد میکرد مگر آن مقدار از احادیث که صحت آنها بر او مسلم میشد . بیشتر اجتهادات او مستند بظاهر کتاب و قواعد عقلیه میباشد . معذالک اصحاب ابوحنیفه مسانید عدیده از وی روایت کردند ابوالمؤید خوارزمی قاضی القضاة آن مسانید را جمع آوری کرد و جامع المسانید نام نهاد .

یاران امام اعظم مسائل فقهی ابوحنیفه را بسه قسمت تقسیم کردند: الف . مسائل اصول - ب . مسائل نوادر و غیره - ج . فتاوا و اجتهادات .

مذهب حنفی بوسیله شاگردانش که شهر آنها چهار نفر بودند رواج یافت . ابو یوسف و رمز بن هزبل و محمد بن حسن شیبانی و حسن بن زیاد شیبانی سبب اشتهار مذهب حنفی شدند . مخصوصاً ابو یوسف و شیبانی سهم وافری دارند . ابو یوسف صاحب کتاب المخراج در زمان هارون الرشید بمقام قاضی القضاة منصوب گردید و از نفوذ خود در اشتهار مذهب حنفی کامل کرد . شیبانی از لحاظ موفقیته که در تألیف کتب فقه و تدریس آن داشت در ترویج این مذهب سهم بسزائی دارد .

کتب محمد بن حسن شیبانی مرجع فتاوی فقهای حنفی میباشد . یکی از این کتابها «کتاب ظاهر الروایة و مسائل الاصول» است که درشش جلد باین شرح میباشد : مبسوط - جامع کبیر - جامع صغیر - زیادات - سیر صغیر - سیر کبیر .

دیگر کتاب «مسائل النوادر» است که هر یک در مذهب حنفی مرجع و دارای ارزش علمی بسیار است .

فقه حنفی در بیشتر کشورهای اسلامی مورد عمل دارد یک سوم مسلمین جهان که تقریباً بالغ بر دو بیست ملیون نفر میشوند از فقه حنفی پیروی میکنند .

فرقه زیدی شیعه از فقه ابوحنیفه تبعیت میکردند . در دوران خلفای عباسی

مدار عمل فقه حنفی بود مذهب اساسی دولت عثمانی را فقه حنفی تشکیل میداد کتاب المجله که اولین قانون مدنی میباشد و در ممالک اسلامی تصویب شده است متخذ از فقه حنفی است. مدار قضاوت در بلاد عربی مانند سوریه و لبنان و عراق و اردن هاشمی و پاکستان و افغانستان و تونس فقه حنفی میباشد.

قانون مدنی ایران با وجود اینکه متخذ از فقه شیعه است در بعضی موارد تحت تأثیر فقه حنفی قرار دارد. گاهی در بعض مسائل که قوانین فقهی را با حقوق اروپائی مناسب نیافته اند از فقه حنفی استفاده کرده اند.

دومین شخصیت فقهی و اجتهادی اهل سنت ابو عبدالله مالک بن انس است. مؤسس مذهب مالکی در سال ۹۳ یا ۹۵ هجری در مدینه متولد شد و در سال ۱۷۹ هجری در شهر مدینه وفات یافت.

اثر مهم او در فقه و حدیث کتاب «الموطأ» است که مجموعه ای از احادیث در جمیع ابواب فقه اعم از عبادات و معاملات است. مرجع و مبنای فقه مالکی بر اساس همین کتاب قرار دارد. این کتاب را اسد بن الغرات جمع آوری و منتشر کرده و «مدونة الکبری» نام نهاده است.

مذهب مالکی در حجاز و مغرب اندلس و مصر و آفریقا و مغرب اقصی مورد عمل قرار داشت و در بغداد بسیار مورد توجه هارون الرشید بود.

پیروان مذهب مالکی اکنون در مغرب اقصی و الجزائر و تونس و لیبی و بحرین و کویت و بعضی کشورهای عربی میباشند و تقریباً بالغ بر چهل و پنج ملیون نفر میشوند. تفاوت عمده مذهب مالک با ابوحنیفه اینست که امام مالک بخلاف امام اعظم بیشتر توجه باصل احادیث دارد و از ادله عقلی و علم اصول پیروی نمیکند.

سومین پیشوای بزرگ اهل سنت ابو عبدالله محمد بن ادریس شافعی قرشی است. امام شافعی در سال یکصد و پنجاه هجری در «غزه» یا «مکه» متولد شد و در سال دوست و چهار هجری در مصر وفات یافت.

امام شافعی از شاگردان مالک بن انس بود و از پیروان وی بشمار میرفت تا اینکه مسافرتی بعراق نمود و مدتی نزد محمد بن حسن شیبانی شاگرد ابوحنیفه تحصیل مشغول شد و از آن پس بمذهب حنفی درآمد.

محمد بن ادریس از آغاز کودکی دارای استعدادی خارق العاده بود و آنچه دیده و شنیده بود قناعت نمیگردید بلکه بتحقیق و تتبع میپرداخت. گویند در سن نه سالگی قرآن را حفظ نمود و در ده سالگی کتاب «الموطأ» مالک بن انس را از حفظ داشت. محمد بن محمد غزالی میگوید امام شافعی در قوه حافظه و فطانت خصوصیتی داشت تمام قرآن را در مدتی کم حفظ کرد. مجموعه محمد بن حسن شیبانی را در حضور هارون الرشید خلیفه عباسی از حفظ خواند. حمیدی گوید مسلم بن خالد استاد شافعی در سن پانزده سالگی بوی اجازه فتوی داد. شافعی در فقه و لغت و حدیث ید طولائی داشت. امام شافعی سپس از عراق بمصر رفت پس از مدتی اقامت در آن دیار بمذهب جدید خود عمل نمود.

روش شافعی در استنباط احکام فقهی استفاده از چهار ادله اصلی اسلام میباشد که عبارت است از: کتاب - سنت - اجماع - قیاس. در فقه شافعی قاعده «استحسان» حنفی و اصل «مصلح مرسله» مالکی مردود است.

شافعی اول کسی است که دلایل احکام فقهی را مرتب و تدوین نمود و اصول فقه را نوشت. در اثر خود بحث از نصوص کتاب و سنت و ناسخ و منسوخ و علل احادیث و شروط قبول حدیث و خبر واحد و اجتماع و استحسان و قیاس مینماید. مهم ترین کتاب شافعی که اساس فتاوی اوست کتاب الام میباشد. حافظ جلال الدین سیوطی در کتاب اولیات میگوید شافعی اول کسی است که آیات احکام فقهی و تکالیف فرعی را از قرآن مجید استخراج و تفسیر نمود و همچنین اول کسی است که علم اصول فقه را تدوین کرد.

کتاب الام شافعی مرجع فقهاء شافعی میباشد. این کتاب مشتمل بر هفت جزء است که ربيع بن سلیمان از او روایت کرده است. این کتاب در ابواب مختلفه فقه از عبادات و معاملات و منا کحات بحث میکند و جزء هفتم آن کتاب شامل مسائل متفرقه میباشد. در انتشار مذهب شافعی برخی از علمای فقه نظیر ابواسحق فیروز آبادی متوفی در سال ۴۷۶ هجری مصنف کتاب مهذب و حجة الاسلام ابو حامد غزالی متوفی در سال

۵۰۵ هجری صاحب تصنیفات عدیده در اصول و فقه و فلسفه مانند مستصفی و ذخیره و احیاء العلوم و ابوالقاسم رافعی مؤلف کتاب فتح العزیز شرح و جیزه غزالی و عزالدین- عبدالسلام مؤلف کتاب قواعد الاحکام و بعضی دیگر از اعلام فقها میباشند که هر یک در اشتها مذهب شافعی سهم بسزائی دارند .

بیشتر پیروان شافعی در مصر میباشند . در فلسطین و اردن هاشمی و سوریه و لبنان طرفداران این مذهب بسیارند . مردم مغرب ایران مخصوصاً کردستان و لرستان و آذربایجان غربی مذهب شافعی دارند . در حال حاضر عده تابعین فقه شافعی در ممالک اسلامی ممکن است بالغ بر یکصد ملیون نفر باشند .

چهارمین امام اهل سنت از نظر تاریخی «ابوعبدالله احمد بن محمد بن حنبل بن هلال شیبانی است که در سال ۱۶۴ هجری در شهر بغداد متولد شد و در سال ۲۴۱ هجری در آن شہر وفات یافت . امام احمد حنبل از شاگردان امام شافعی بود پس از مسافرتی که برای کسب علم و حدیث بیلاذ عربی کرد مجموعه بزرگی بنام «مسند» امام احمد در شش جزء تألیف و جمع آوری نمود و مستقلاً مذهبی تأسیس کرد که بمذاهب عامه در فقه افزوده شد . احمد بن حنبل از تمسک بقواعد و دلائل عقلی در احکام بدور است و تنها استناد وی فقط کتاب و سنت میباشد . فقهای حنبلی حدیث مرسل ضعیف و اجماع صحابه و قول صحابه را که موافق با ظاهر کتاب و سنت باشد از ادله تشریح میدانند و عمل بقیاس نمیکند مگر هنگام ضرورت .

در اثر عقیده پابرجائی که امام احمد بن حنبل بر تمسک بنصوص احادیث داشت بعضی از مورخین مانند «ابن قدیم» و «ابن قتیبه» و «طبری» او را از اهل حدیث شمرند لکن این تصورات نیست زیرا باینکه امام احمد در تمسک بحدیث متعصب میباشد ولی در استنباط احکام از ادله دارای اسلوب علمی و رویه خاص میباشد که باروش اهل حدیث قابل انطباق نیست .

فقهای پیرو مکتب حنبلی مانند «ابن قیم جوزی» و ابن تیمیه» و ابن عبدالوهاب در قرن دوازدهم هجری با قدرت عبدالعزیز آل سعود مذهب حنبلی را تجدید و مشهور

کردند و در حال حاضر مذهب امام احمد حنبل مذهب رسمی دولت عربستان سعودی است. شیخ عبدالوهاب مجدد مذهب حنبلی در سال ۱۱۱۵ هجری در نجد متولد شد و در سال ۱۲۰۶ هجری وفات یافت. عبدالوهاب از طرفداران جدی فقه حنفی است بموجب رسائلی عدیده از قبیل «رساله قواعد اربع» و «کتاب کشف الشهاب» و «مسائل الجاهلیه» مسلمین را دعوت بمذهب حنبلی نمود، و در این باب کوشش بسیار نمود بنحوی که مجدد مذهب حنبلی گردید. این مذهب بنام «وهابی» شهرت یافت. در حال حاضر پیروان امام احمد بن حنبل یا وهابیها بالغ بر سه میلیون نفر میباشند.

دانشمندان اهل سنت در قرون اخیر کوشش نمودند تا مسائل مشترك چهار مذهب مذکور را روشن نمایند و موارد اختلاف را بحث و تحقیق نمایند از جمله بتألیف فقه چهار مذهب در یک کتاب پرداختند و در آشنا ساختن پیروان مذاهب بادل و استنادات یکدیگر کمک شایان تقدیر کردند.

کتاب «الفقه علی المذاهب الاربعه» از این جمله است که توسط وزارت اوقاف مصر انتشار یافته است. این کتاب را مطبعة دار الکتاب العربی در سال ۱۳۶۹ هجری برابر با سال ۱۹۵۰ میلادی در قاهره چاپ کرده است. کتاب مذکور در پنج جلد است و در جلد اول در مقدمه شرح حال مختصر ائمه اربعه اهل سنت (ص ۳۹-۲۴) مندرج است. جهت تحقیق در باره شرح حال چهار امام اهل سنت علاوه بر کتب معتبر رجال میتوان بکتاب زیر نیز مراجعه کرد: المقدسی: احسن التقاسیم. الشوکانی: نیل الاوطار. محمد بن اسمعیل الصنعانی: سبل الاسلام. ابن القیم: اعلام الموقعین. ابن عابدین: شرح منظومه عقود رسم المقتی. الشیخ عبدالعزیز الخولی: مفتاح السنة. الاستاد احمد امین: فجر الاسلام. مقدمه ابن خلدون. الخطط المقریزی. السیوطی: حسن المحاضرة. اسمعیل سرهنک پاشا: حقائق الاخبار. الاستاد محمد بک الخضری: تاریخ الامم الاسلامیه. تاریخ طبری. تاریخ ابن خلکان. احمد تیمور پاشا: رساله حدود المذاهب الاربعه. مکی: مختصری در مقدمه اعانه. رحله ابن جبیر.